

Владислав Косаченко

**ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ –
ПРИМІЩЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ФІЛАРМОНІЙНОГО
ЦЕНТРУ ФЕСТИВАЛІВ ТА КОНЦЕРТНИХ ПРОГРАМ**

DOI: 10.5281/zenodo.7378646

© В. Косаченко, 2022. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7982-4410>

Мета статті – розглянути історію пам'ятки архітектури місцевого значення – Дому Миколаївського єпархіального братства святого Михаїла, сучасного приміщення Чернігівського обласного філармонійного центру фестивалів та концертних програм; дослідити випробування, які випали на долю будівлі в різні історичні періоди. **Наукова новизна статті** полягає в детальному викладі історії пам'ятки архітектури. Зосереджено увагу на організаціях та установах, які в різні історичні періоди функціонували в будівлі, схарактеризовано їхні основні напрями діяльності. **Методологічну основу** роботи становлять принципи цілісності, систематичності, історизму та об'єктивності, завдяки чому вдалося досягти неупередженості та забезпечити комплексність дослідження. Під час написання статті використано загальні методи дослідження – емпіричні та теоретичні, а також спеціальні методи історичного дослідження. **Висновки** відповідають сформульованій меті дослідження: простежено історію пам'ятки архітектури місцевого значення від моменту закладення будівлі 1911 р. й до сьогодення, висвітлено її значущість як важливого осередку культурно-просвітницького життя міста Чернігова.

Ключові слова: пам'ятка архітектури, неоруський стиль, старожитності, реорганізація, відновлення, філармонія, культурно-просвітницький центр.

Одне з найдавніших міст України – Чернігів – упродовж своєї історії було й залишається серед головних осередків політично-економічного й соціально-культурного життя країни й відоме світові завдяки своїм історико-культурним пам'яткам архітектури. У Чернігові їх близько 40, вони входять до переліку як національного, так і місцевого значення. Прикладом пам'ятки з багатого історією є велика триповерхова цегляна споруда з баштами, збудована в 1911–1912 рр. на розі вул. Шосейної (суч. проспект Миру) та вул. Миколаївської (суч. вул. Святомиколаївська) у неоруському стилі. З 1964 року тут розміщується Чернігівський обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм.

Будівля була зведена на замовлення братства святого Михаїла й мала відповідну назву – Дім Миколаївського єпархіального братства святого Михаїла. До її ансамблю увійшла каплиця Олександра Невського, збудована 1870 р. (Фото 1). Братство святого Михаїла, князя Чернігівського, було засноване при Свято-Михайлівській церкві Чернігівської духовної семінарії «для противодействия расколу, гнездящемуся в различных посадах и слободах некоторых уездов Черниговской епархии ... издания и возможного распространения брошюр и печатных листков историко-полемического, догматического, нравственного и церковно-практического содержания ... проведения публичных чтений и беседований о предметах православного вероучения»¹. Членами братства переважно були викладачі, студенти семінарії та місцеве духовенство, почесними членами Братства стали дослідники церковної старовини – Г. Милорадович та М. Бережков. Діяльність подібних організацій була спрямована на координування благодійної та просвітницької діяльності. За 39 років (1888–1917) діяльності Братство відіграло значну роль у вивченні та збереженні пам'яток церковної старовини Чернігівщини.

Презентовану фотографію зробив близько 1912 р. найвідоміший чернігівський фотограф кінця ХІХ – поч. ХХ ст., власник популярного фотосалону міста – Володимир Юхимович Гольдфайн. «Репродукована [фотографія] з альбому фотографій “Миколаїв-

¹ Гейда О. Благодійна діяльність Братства святого Михаїла, князя Чернігівського у сфері церковно-краєзнавчих досліджень. *Скарбниця української культури*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. С. 46.

ське Єпархіальне братство св. Михаїла», у якому розміщено 14 зовнішніх та інтер'єрних видів цього будинку»². Цей фотознімок представлений на поштівці* 1910-х рр. з коментарем «Домъ Єпархіального Братства. Черниговъ»³.

Фото 1. Дім Миколаївського єпархіального братства. Чернігів, 1912 р.

Отже, будівля братства мала три поверхи з двома шатровими верхами та прибудованою двоповерховою каплицею. Вона була добре оздоблена, «з великою світлою залогою для певної кількості людей»⁴. Історія зведення будівлі, як зазначає дослідниця, членкиня Національної спілки краєзнавців України, Людмила Студьонова, пов'язана з приїздом 1911 р. до Чернігова імператора Миколи II. Чернігівська влада та духовенство вбачали в цій події можливість отримати «благосклонність» імператора, тому до зустрічі «завершилось будівництво Єпархіального будинку на високій горі справа від в'їзду у Троїцький архієрейський будинок»⁵ та Будинку Миколаївського Єпархіального братства⁶.

Окрім місця зібрання братчиків, будівля слугувала приміщенням для лекцій, вистав та концертів, різноманітних масових заходів. Підтвердженням цього слугує оголошення, розміщене в газеті «Чернігівське слово» (1914) про те, що в єпархіальному Миколаївському домі у неділю 9 березня проводиться «Торжественная воскресная вечерняя», після якої відбудеться «Публичная литературная лекція» на тему: «Воспитательное значение личности графа А. К. Толстого». Названо лектора – викладач реального училища Н.М. Парадєв та вартість квитка – від 1 рубля 50 копійок до 10 копійок»⁷.

Після відкриття Будинку Миколаївського єпархіального братства 1912 р. в новобудові розташовувалося Чернігівське єпархіальне сховище старожитностей* (Фото 2). Церковно-історичний музей Чернігівської єпархії був осередком унікального зібрання рукописних книг і стародруків, документів з церковних та монастирських архівів, старовинних ікон, церковного вбрання й начиння, портретів церковних діячів. Очільниками сховища старожитностей були викладач Чернігівської духовної семінарії, історик В.Г. Дроздов, а з 1913 р. – священник і краєзнавець К.І. Самбурський.

Від початку Першої світової війни будинок Миколаївського братства був тимчасово переобладнаний у військовий шпиталь, а колекцію музею сховано в ящики, де вона й зберігалася до 1921 р. Того року на основі його зібрання було створено Музей культур.

² Вид на будинок Миколаївського Єпархіального братства св. Михаїла № 2 (Філармонія). Чернігів: Місто легенд. URL: <https://chernihiv.travel/ua/project/vid-na-budinok-mikolavskogo-parhialnogo-bratstva-sv-mihala-1>.

*Поштівка – поштова листівка, на лицьовому боці якої знаходиться будь-яке повноформатне зображення, а її зворотна частина призначена для написання повідомлення.

³ *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 10 (Т–Я). С. 520.

⁴ Студьонова Л.В. Чернігівський beau monde, або Записки бібліографа. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. С. 159.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Оголошення «Въ єпархіальному Николаевскому домѣ»: *Черниговское слово*. 1914. 7 марта, пятница. С. 1.

*Рішення про створення Чернігівського єпархіального сховища старожитностей – церковно-історичного музею Чернігівської єпархії Чернігівська духовна консисторія ухвалила в червні 1900 р., але підготовчі роботи затягнулися і статут музею було затверджено в жовтні 1906 р.

1923 р. п'ять чернігівських музеїв об'єдналися в Чернігівський державний музей, якому в 1925 р. виділили будинок колишнього Селянського банку (суч. Бібліотека ім. В.Г. Короленка). 1933 р. музей переїхав на Вал – у будинок класичної чоловічої гімназії.

Фото 2. Церковне давньосховище в приміщенні Чернігівського Миколаївського єпархіального будинку⁸.

З приходом радянської влади колишній Будинок Миколаївського єпархіального братства був у розпорядженні різноманітних установ. Так, у кінці 1919 – на поч. 1920 рр. у будинку розміщувалися губполітвідділ та військово-політичні курси для командирів Червоної Армії. З 1920 до 1932 рр. у приміщенні функціонував Будинок освіти імені Карла Лібкнехта, який одночасно був і міським клубом. У ньому досить часто влаштовувалися концерти, літературні вечори (Фото 3), мітинги, на яких з доповідями про поточний момент і становище на фронті, продовольчу кризу й оборону радянської влади, внутрішнє і військово-будівництво тощо виступали члени уряду Української РСР, які склали раду робітничо-селянської оборони, що містилася тоді в Чернігові: Антон Бубнов, Клим Ворошилов, Дмитро Мануїльський, Григорій Петровський, Микола Скрипник, Юрій Коцюбинський, Євгенія Бош та інші⁹.

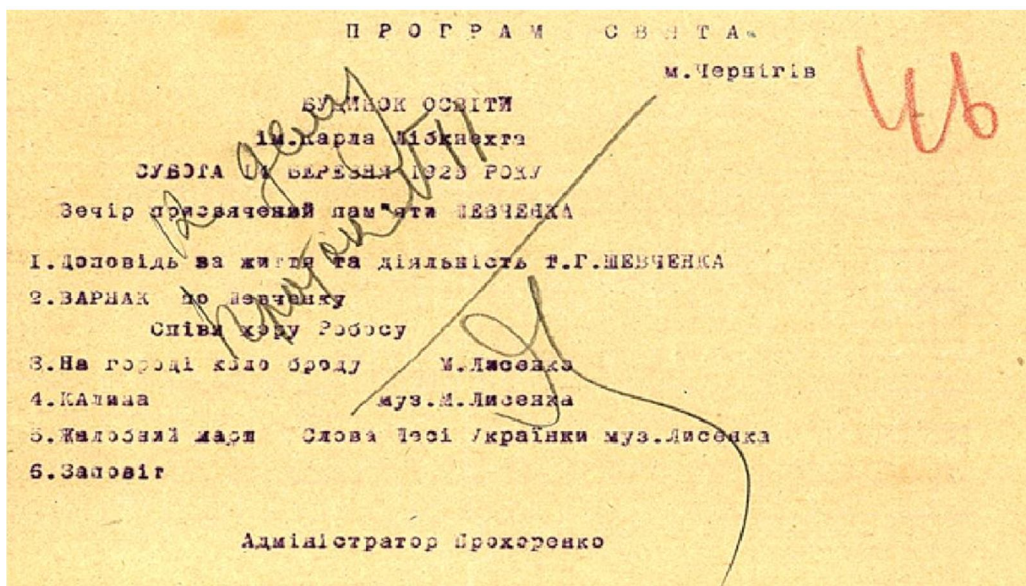

Фото 3. Програма вечора, присвяченого вшануванню пам'яті Т. Шевченка, влаштованого в Будинку освіти ім. К.Лібкнехта. Чернігів, 1925 р.¹⁰

⁸ Чернігівське єпархіальне сховище старожитностей. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. Фотографія роботи В.Ю. Гольдфайна.

⁹ Будинок філармонії (Миколаївського єпархіального братства). Пам'ятки архітектури. Чернігів. *Mista UA*. URL: <https://mista.ua/>.

¹⁰ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. Р-593. Оп. 1. Спр. 1852. Арк. 46.

З 1932 р. у будівлі розміщувався робітничо-селянський український пересувний драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка – назва театру від першого дня заснування (1926). На поч. 1934 р. театр отримав статус стаціонарного сценічного колективу з офіційною назвою – Чернігівський державний обласний український музично-драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка. В Українській радянській енциклопедії дослідник Л.Т. Зайчик розпочинає історію чернігівського драмтеатру саме від того часу¹¹.

У серпні 1941 р. під час німецько-фашистських бомбардувань приміщення театру було пошкоджено (Фото 4).

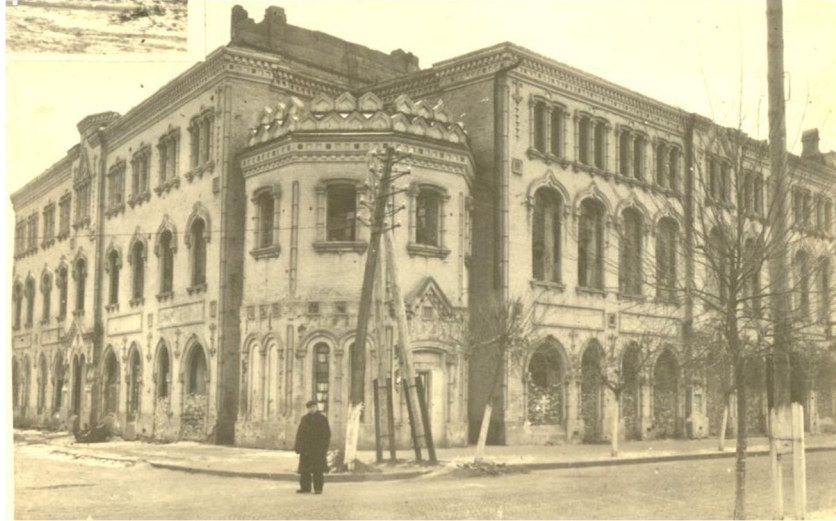

Фото 4. Світлина часів німецької окупації¹².

Відновлення будівлі відбувалося повільно. Чернігівці, які в 50–60-х рр. ХХ ст. були дітьми, навчалися у школі й були свідками післявоєнного відновлення міста, згадують, що на кінець 1950-х рр. ця будівля ще не була введена в експлуатацію, тобто вона тривалий час залишалася «невідремтованим приміщенням»¹³. Підтвердженням свідчень респондентів є архівні джерела, а саме «СПИСОК восстанавлюваних и запроектированных в Чернигове на 1946–48 гг. строительством административных, жилищно-бытовых, культурно-просветительных, учебных, лечебных и торговых зданий, объемом строительства, его стоимость и сроки окончания работ»¹⁴, «СПРАВКА о строительно-восстановительных работах, проведенных в городе Чернигове во время 21 сентября 1943 года по 23 сентября 1948 года»¹⁵ та інші, з яких дізнаємося, що відновлення міста відбувалося достатньо швидко, проте будівля епархіального братства у документах не згадується.

«Довідка про зруйнування будівлі¹⁶ під час Вітчизняної війни, які не відбудовані за станом на 1 жовтня 1953 р. по Чернігівській області» **повідомляє, що колишнє приміщення театру по вул. Шевченка зруйноване на 60 %.** У подальшому воно може бути використаним для соціально-культурного призначення, а саме для розміщення в ньому бібліотеки¹⁷. **Зважаючи на те, що по вул. Шевченка, буд. 15 з 1932 по 1941 рр. в будівлі Миколаївського епархіального братства був розташований драмтеатр ім. Шевченка, йдеться саме про це приміщення.**

Увагу привернув документ – відповідь голови виконкому міської Ради депутатів трудящих Дуса В.І. «Секретарю исполкома Черниговского областного совета депутатов трудящихся тов. Лещенко Т.Н.», **який також зберігається у ДАЧО: «решением Исполко-**

¹¹ Зайчик Л.Т. Чернігівський український музично-драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка. *Українська радянська енциклопедія: У 12 т.* / Гол. ред. М.П. Бажан; редкол.: О.К. Антонова ін. 2-ге вид. Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. Т. 12. С. 293.

¹² Чернігівський державний обласний український музично-драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка (Будинок Миколаївського епархіального братства), зруйнований під час Другої світової війни у серпні 1941 р. Фотографія з приватної колекції чернігівського дослідника Дмитра Сіліча.

¹³ Респонденти: О.В. Рощак (1947 р. н.), експерт з технічного обстеження будівель і споруд; В.М. Брезме (1940 р. н.), лікар-сексопатолог вищої категорії; Г.О. Стерлін (1939 р. н.), інженер з газифікації.

¹⁴ ДАЧО. Ф. П-616. Оп. 1. Спр. 1559. Арк. 1–4.

¹⁵ Там само. Арк. 106–109.

¹⁶ Помилка в документі, треба – будівель.

¹⁷ ДАЧО. Ф. Р-5197. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 3, 79.

ма Городского Совета депутатов трудящихся Облпромсовету передана разрушенная коробка по ул. Шевченко (бывший театр) для строительства дома культуры»¹⁸. Цей документ дозволяє констатувати, що до 1956 р. ремонт згаданого приміщення ще не розпочинали. Можливо, головною причиною цього в 1950-х рр. стало приділення уваги будівництву житла для населення міста, кількість якого суттєво збільшувалася. Проте, будівництво міського палацу культури на території будинку єпархіального братства також не відбулося, хоча «на строительство которого в 1956 году ассигновано 800 тыс. рублей»¹⁹.

Стаття, розміщена в «Деснянській правді» 26 листопада 1963 р., повідомляє, що «у суботу та неділю “Думка” (Державна заслужена академічна капела – В.К.) виступила у відновленому приміщенні Чернігівської обласної філармонії»²⁰. Отже, «переселення» філармонії з Єлецького монастиря розпочалося восени 1963 р.

В енциклопедичних джерелах, присвячених історії філармонії, вказано, що стаціонарне приміщення з залом на 612 місць філармонія отримала у 1964 р. в будівлі Миколаївського єпархіального братства.

Чернігівська обласна філармонія була створена 1944 р. Наказом № 1 від 22 травня 1944 р. відповідно до наказу обласного відділу у справах мистецтва²¹. У загальній частині «Финансово-производственной программы Черниговской областной филармонии на 1944 год» мету її створення сформульовано так: «для обслуживания Чернигова и районов Черниговской области концертными выступлениями»²². Штатний творчий склад нараховував 12 осіб. Від початку свого існування філармонія знаходилась на території Єлецького монастиря, де з вересня 1943 р. був розміщений і музично-драматичний театр ім. Шевченка.

«Рішення № 2256 виконкому Чернігівської обласної Ради депутатів трудящих від 12 серпня 1948 року “Про тимчасове розформування Чернігівського обласного музично-драматичного театру ім. Шевченка як окремої самостійної театральної одиниці в системі Облвідділу в справах мистецтва Чернігівської області”» виголошує причину: приміщення театру «є зовсім непридатним для використання як бази театру, і театр не може утримувати себе». У пункті 3 рішення йдеться про передачу приміщення театру, його обладнання та всього майна Чернігівській обласній філармонії «як постійного концертного приміщення». «Концертне приміщення Чернігівської філармонії по вулиці Коцюбинського, буд. 7, згідно з пунктом 4, передається Обласному будинку народної творчості»²³.

Варто зазначити, що у згаданій вище «СПРАВКЕ», у пункті «VI. Здания культурного назначения» йдеться про відновлення таких будівель: кінотеатру ім. Щорса на 500 місць, філармонії, історичного музею та стадіону “Локомотив”²⁴. Щодо згаданої «філармонії», то йдеться про приміщення на території Єлецького монастиря, який також у двадцятих числах серпня 1941 р. частково постраждав під час бомбардування міста: «Большой ущерб был нанесен памятникам архитектуры ... кельи Елецкого монастыря XVII в., колокольня Елецкого монастыря XVII в.»²⁵.

Будівлю колишнього Миколаївського єпархіального братства відновили з надбудовою 3-го поверху над колишньою каплицею, а 1985 р. відновлені шатра над входами у приміщення (Фото 5).

З часу переміщення філармонії в будинок єпархіального братства розпочинається її плідна робота в культурно-просвітницькій сфері міста. Вже на початку 1964 р. у творчому складі філармонії виступали різноманітні за характером колективи, наприклад естрадна та лекторська бригади, колективи бандуристів та навіть артистів-ляльководів²⁶. Ансамбль філармонії постійно розширювався та поповнювався новими колективами.

Незважаючи на те, що протягом усього часу існування філармонії структура творчого складу постійно змінювалась, основні напрями роботи все-таки залишалися незмінними. Значний обсяг репертуару займала класична музика та народний фольклор, відбувалися лекції, а також різноманітні програми для дітей.

На підставі рішення Чернігівської обласної ради від 26 жовтня 2000 р., розпорядження голови Чернігівської обласної державної адміністрації від 15 листопада 2000 р. № 691 та наказу управління культури Чернігівської обласної державної адміністрації від 28 листо-

¹⁸ ДАЧО. Ф. Р-90. Оп. 3. Спр. 178. Арк. 73.

¹⁹ Там само.

²⁰ Придеснянський П. «Думка» в Чернігові. *Деснянська правда*. 1963. № 233. 26 листопада. С. 4

²¹ Історія. Чернігівський обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм. URL: <https://nota.net.ua/index.php?id=81>.

²² ДАЧО. Ф. Р-5255. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

²³ Там само. Спр. 15. Арк. 62.

²⁴ ДАЧО. Ф. П-616. Оп. 1. Спр. 1559. Арк. 108.

²⁵ Там само. Арк. 107.

²⁶ Історія. Чернігівський обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм. URL: <https://nota.net.ua/index.php?id=81>.

пада 2000 р. № 82-к обласна філармонія була реорганізована в Обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм²⁷. До філармонійного центру було залучено реорганізоване державне комунальне підприємство «Чернігівська обласна філармонія», «Камерний хор ім. Д. Бортнянського», «Духовий оркестр», а також ансамбль народної музики «Гармоніка»²⁸. Головною метою створення Центру було відродження української національної культури та її популяризація. У репертуарі філармонії наявна значна кількість творів українського та світового музичного мистецтва, а також видатні твори симфонічного, хорового, інструментального, вокального, народного, духового та інших музичних жанрів²⁹.

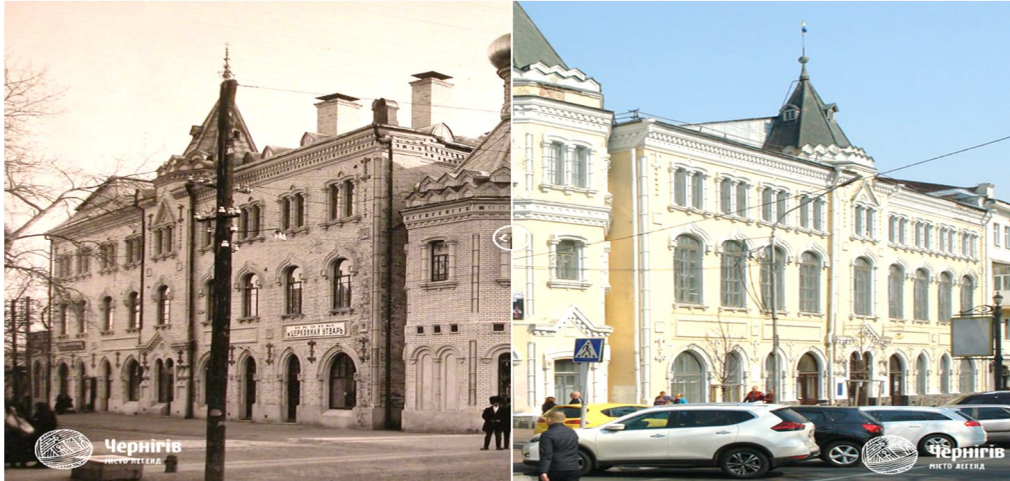

Фото 5. Будівля Миколаївського єпархіального братства (1912) та вигляд Чернігівського обласного філармонійного центру фестивалів та концертних програм станом на 2019 р.³⁰

Будівля, яку зведено в 1911–1912 рр., продовжує служити людям, дарувати жителям міста та його гостям можливість ознайомитися з величними творами української та світової культури, становить важливий осередок культурно-просвітницького життя міста Чернігова.

References

Heida, O. (2007). Blahodiina diialnist Bratstva sviatoho Mykhaila, kniazia Chernihivskoho u sferi tserkovno-kraieznnavchykh doslidzhen [Charitable activities of the Brotherhood of St. Michael, Prince of Chernihiv in the field of church and local history research]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury – Thetresury of Ukrainian culture*. P. 46–49. Kyiv, Ukraine.

Novyk, N. (2014). Stvorennia ta diialnist Chernihivskoho oblasnoho filarmoniinoho tsentru festyvaliv ta kontsertnykh program [Creation and activity of Chernihiv Regional Philharmonic Center of Festivals and Concert Programs]. *Siverianskyi istorychnyi arkhiv: Naukovyi shchorichnyk – Siverian historical archive: Scientific annual*. Is. 3. P. 29–34. Chernihiv, Ukraine.

Studonova, L.V. (2016). Chernihivskyi beau monde, abo Zapytsky bibliohrafa [Chernihiv beau monde or Notes of the bibliographer]. 256 p. Chernihiv, Ukraine.

Косаченко Владислав Сергійович – аспірант Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О.М. Лазаревського, Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна).

Kosachenko Vladyslav – graduate student of the O.M. Lazarevsky Educational and Scientific Institute of History and Socio-Humanitarian Disciplines of the T. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium» (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: swimminn@gmail.com

²⁷ Чернігівський обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

²⁸ Новик Н. Створення та діяльність Чернігівського обласного філармонійного центру фестивалів та концертних програм. *Сіверянський історичний архів: Науковий щорічник*. Чернігів: Чернігівські обереги, 2014. Вип. 3. С. 32.

²⁹ Історія. Чернігівський обласний філармонійний центр фестивалів та концертних програм. URL: <https://nota.net.ua/index.php?id=81>.

³⁰ Будівля Миколаївського єпархіального братства (1912) та сучасний вигляд Чернігівського обласного філармонійного центру фестивалів та концертних програм. *Чернігів: Місто легенд*. URL: <https://chernihiv.travel/ua/project/vid-na-budinok-mikolavskogo-parhialnogo-bratstva-sv-mihala-1>.

AN ARCHITECTURAL MONUMENT OF LOCAL SIGNIFICANCE – THE PREMISES OF THE CHERNIHIV REGIONAL PHILHARMONIC CENTER OFFESTIVALS AND CONCERT PROGRAMS

The purpose of the article is to consider the history of the architectural monument of local importance – the House of the Mykolaiv Diocesan Brotherhood of St. Michael, the modern premises of the Chernihiv Regional Philharmonic Center of Festivals and Concert Programs; explore the trials that befell the building in different historical periods. **The scientific novelty** of the article lies in the fact that it offers a detailed account of the history of the architectural monument, focuses attention on the organizations and institutions that functioned in the specified building in different historical periods, and characterizes their main areas of activity. **The methodological basis of the work** is based on the principles of integrity, systematicity, historicism and objectivity, which allowed to achieve impartiality and ensure the comprehensiveness of the study. While writing the article, general research methods – empirical and theoretical, as well as special methods of historical research were used. **The conclusions** correspond to the stated purpose of the research: the history of the architectural monument of local significance from the time of the foundation of the building in 1911 to the present day was traced, and its significance as an essential center of the cultural and educational life of the city of Chernihiv was highlighted.

Key words: architectural monument, antiquities, reorganization, restoration, philharmonic hall, cultural and educational center.

Дата подання: 8 листопада 2022 р.

Дата затвердження до друку: 21 листопада 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Косаченко, В. Пам'ятка архітектури місцевого значення – приміщення Чернігівського обласного філармонічного центру. *Сіверянський літопис*. 2022. № 4. С. 24–30. DOI: 10.5281/zenodo.7378646.

Цитування за стандартом APA

Kosachenko, V. (2022). Pamiatka arkhitektury mistsevoho znachennia – prymishchennia Chernihivskoho oblasnoho filarmoniinoho tsentru [An architectural monument of local significance – the premises of the Chernihiv Regional Philharmonic center of festivals and concert programs]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 24–30. DOI: 10.5281/zenodo.7378646.

